

УДК 314.114:[94(477:341.485)]“1933/1940”

СЕРГІЙЧУК ВОЛОДИМИР

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SERHIICHUK VOLODYMYR

a Doctor of History, a professor, a head of the History of World Ukrainianhood Department at Taras Shevchenko Kyiv National University

Бібліографічний опис:

Сергійчук, В. (2020) Наповнення перших класів українських шкіл у 1933–1940 роках як свідчення катастрофічних втрат дітей під час Голодомору-геноциду. *Народна творчість та етнологія*, 2 (384), 68–86.

Serhiichuk, V. (2020) Filling the First Classes of the Ukrainian Schools in 1933–1940 as the Evidence of the Catastrophic Casualties of Children During the Holodomor-Genocide. *Folk Art and Ethnology*, 2 (384), 68–86.

НАПОВНЕННЯ ПЕРШИХ КЛАСІВ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ У 1933–1940 РОКАХ ЯК СВДЧЕННЯ КАТАСТРОФІЧНИХ ВТРАТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ

Анотація / Abstract

Проблема підрахунку жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 років в Україні, яка загострилася останнім часом, вимагає уважного вивчення всіх обставин цієї трагедії та її наслідків. З огляду на знищення в радянські часи багатьох статистичних матеріалів, що унеможливило встановлення остаточних даних не тільки по Україні, але й по окремих населених пунктах, необхідно проаналізувати вплив цих жахливих наслідків на різні верстви населення.

Одним із таких напрямків досліджень може бути встановлення кількості жертв через підрахунок дитячої смертності, зокрема, завдяки порівняльному аналізу даних про народження в певному населеному пункті з набором до першого класу у відповідний час. Там, де збереглися свідоцтва про народження й дані про прийом дітей до школи, картина, як правило, катастрофічна. Є багато населених пунктів, у яких Голодомор-геноцид не пережили сотні дітей навіть одного віку. У Переяславському районі Київської області, наприклад, з 3487 дітей 1931 року народження до першого класу в 1938 і 1939 роках прийшло тільки 1591 (45,6%), а в Таращанському – відповідно 2644 і 1073 (40,5%). Якщо навіть врахувати природні втрати, які відбуваються в цьому віці, цифри все одно приголомшливі. Подібна картина встановлена і в інших регіонах Київської області, де збереглися документи, а також у тодішніх Оратівському, Плисківському і Погребищенському районах Вінницької і більшості районів Полтавської областей.

Це дає підстави стверджувати, що картина з наповненням перших класів сільських загальноосвітніх шкіл України після 1933 року складається майже скрізь однаковою – 30–40% дітей, народжених у 1924–1932 роках в УСРР, не сіли за парти. Якщо врахувати, що за 1924–1932 роки на світ появилось близько 10 мільйонів осіб (скажімо, тільки 1927 р. – 1 184,4 тис.; 1928 р. – 1 139,3; 1929 р. – 1 080,0; 1930 р. – 1 023,0; 1931 р. – 975,3; 1932 р. – 782,0 (цей приріст відбувався головню за рахунок села), то цілком вірогідною є втрата в 1932–1933 роках щонайменше 3 млн першокласників і майбутніх школярів початкових класів. Якщо ж додати до цих жертв Голодомору тих, хто в 1933-му належав до середнього й старшого шкільного віку, то матимемо ще мінімум пів мільйона жертв.

Виходячи з того, що втрати тільки дітей дошкільного й шкільного віку становили щонайменше 3,5 млн осіб, вважаємо цілком реальним, що мінімум 7 млн населення УСРР стали жертвами Голодомору-геноциду 1932–1933 років.

Ключові слова: Голодомор-геноцид 1932–1933 років, дитяча смертність, наповненість перших класів.

The problem of counting of victims of the Holodomor-genocide of 1932–1933 in Ukraine, which has become more acute recently, requires a careful study of all circumstances of this tragedy and its aftermath. Taking into account the fact of destruction of many statistical materials in the Soviet period, which makes it impossible to ascertain definitive figures not only in Ukraine but also in separate settlements, it is necessary to analyze an impact of these horrific consequences on various strata of population.

The ascertainment of victims number through the calculation of infantile mortality may be one of the research fields. It is possible, in particular, owing to the comparative analysis of birth data in a certain locality with the admission to the first form at the appropriate time. In the places, where birth certificates and information on the children admission to school are preserved, the situation is usually catastrophic. There are many settlements, in which hundreds of children, even of the same age, have not survived the Holodomor-genocide. For example, in Pereyaslav district of Kyiv region out of 3487 children born in 1931 only 1591 (45.6 %) have come to the first form in 1938 and 1939, and in Tarashcha – 2644 and 1073 (40.5 %) accordingly. Even taking into account natural losses, which occur at this age, the numbers are staggering. Similar situation is ascertained in other districts of Kyiv region, where the documents have been preserved, as well as in the then Orativ, Plyskiv and Pohrebytske districts of Vinnytsia region and most of Poltava region.

This gives reasons to affirm that the situation with the filling of the first forms of rural secondary schools in Ukraine after 1933 is almost the same everywhere – 30–40 % of children, born in 1924–1932 in the Ukrainian SSR haven't sat down at the desks. Taking into account that for the years of 1924–1932 about 10 million people are born, it is quite trustworthy that at least 3 million of the first form pupils and future elementary school pupils will be lost in 1932–1933. Thus, only in 1927 – 1184.4 are born; in 1928 – 1139.3; in 1929 – 1080; in 1930 – 1023; in 1931 – 975.3; in 1932 – 782. This increase is mainly due to the villages. And if we add to those victims of the Holodomor those who have belonged to middle and senior school age in 1933, we will have at least another half a million victims.

Taking into account, that the casualties of only pre-school and school-age children are at least 3.5 million people, we consider it quite real that minimum 7 million of the Ukrainian SSR population have become the victims of the Holodomor-genocide in 1932–1933.

Keywords: Holodomor-genocide of 1932–1933, infantile mortality, fullness of the first forms.

У двотомній меморіальній Книзі пам'яті жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 років у Черкаській області не згадується про село Хацьки, яке в той зловісний час належало до Смілянського району, а тепер – до Черкаського [6, с. 303–471]. Поясненням, з одного боку, може бути відсутність документів про смерть у цьому населеному пункті, а з другого – не змогли записати на місці свідчення очевидців або просто не було вже кому згадувати про ті страшні роки.

Слід зазначити, що в такому становищі опинилося багато сіл України, коли у квітні 1934 року влада забрала із сільрад акти про смерть з листопада 1932-го і за весь 1933 рік, закривши їх до спецчастин райвиконкомів на довгі десятиліття. Відтак далеко не всі ці важливі документи вціліли, якщо враховувати обставини Другої світової війни.

Однак, за бажання, відтворити хоча б частину цієї трагедії може допомогти ана-

ліз наповненості початкової школи, яка в той час уже була обов'язковою, особливо перших класів, до яких діти йшли, як правило, восьмирічними¹. Тобто у вересні 1933 року за парти вперше мали сісти уродженці 1925 року, і їх мало бути не менше, ніж попереднього першого вересня, оскільки в середині 1920-х народжуваність в УСРР постійно зростала й становила значно більше ніж мільйон осіб. Але вже з осені 1932 року стало помітним збільшення дитячої смертності, що різко посилилося взимку й навесні 1933-го.

Усвідомлюючи те, що це може призвести до ненаповненості перших класів, влада вирішила вирішити проблему через набір до них уродженців не лише 1925 року, але й 1926-го, тобто семирічних. У межах тодішньої Вінницької області, скажімо, таких виявилось на квітень 1933 року (без даних Дунаєвського району) – 188 302 [7,

ф. 166, оп. 11, спр. 298, арк. 55]. Проте вже на 25 липня уродженців 1925–1926 років залишилося тільки 161 229 [7, ф. 166, оп. 11, спр. 162, арк. 112]. Водночас 1 вересня 1932 року за шкільні парти Вінницької області вперше сіло 156 973 дітей – в абсолютній більшості 1924 року народження [7, ф. 166, оп. 11, спр. 162, арк. 112].

Трагізм із наповненням перших класів особливо проявився в уже згадуваних Хацьках, де 1925 року народилося 150 дітей, а 1926-му – 159 [5, ф. Р-223, оп. 1, спр. 2, арк. 1–9]. У цьому селі з названої кількості просто-таки мобілізували до 1 класу лише 111 дітей. Коли ж учителі обійшли сільські вулиці, з'ясовуючи, чому, скажімо, імовірно першокласники не прийшли до школи, то змушені були у своїх доповідних зазначити проти багатьох імен: «Помер 1933 р.». Зокрема, на одному тільки сільському кутку Джулаївка уродженців 1926 року померло 12 із 17 [5, ф. Р-223, оп. 1, спр. 16, арк. 4].

Про значні втрати учнів Хацьківської неповносередньої школи красномовно засвідчує потреба в підручниках. Так, на 1932/1933 навчальний рік їх замовляли для 1 класу по 140 комплектів, для 2-го – по 126, для 3-го – по 88, для 4-го – по 110. На 1934/1935 навчальний рік Хацьківська семирічна школа замовляла лише 127 букварів. Для 2 класу – тільки 94 комплекти підручників, тобто для тих, хто прийшов до школи 1 вересня 1933 року. Для 3 класу – 83, тобто для тих, хто прийшов до школи вперше 1 вересня 1932 року, а для 4-го (тобто другокласників 1932-го) – 78 [5, ф. Р-223, оп. 1, спр. 8, арк. 52, 146].

Подібна картина склалася по всіх селах України, що різко контрастувало з початком попереднього навчального року. Наприклад, 1 вересня 1932 року до шкіл Петриківського району Дніпропетровської області влилося 1737 дітей, а через рік до 2 класу перейшло лише 911. Така сама тенденція виявилася й щодо другокласників і третьокласників: відповідно 1275 і 749, 1126 і 759 [2, ф. П-19, оп. 1, спр. 483,

арк. 154]. Отже, лише в трьох класах початкової школи тільки одного району не дорухувалися 1719 дітей, що 1 вересня 1932 року розпочали навчальний рік.

Значне зменшення кількості учнів початкових класів відбулося і в приміському Дніпропетровському районі: якщо 1 вересня 1932 року до цих груп прийшло 12 834 дитини, то 30 червня 1933 року, тобто наприкінці навчального року, залишилося тільки 11 214. Різниця – 1620 школярів. І не могли вони всі перейти на навчання до міських шкіл Дніпропетровська, оскільки початкові класи там з 1 вересня 1932 року по 30 червня 1933 року зменшилися на 833 учні [2, ф. 439, оп. 1, спр. 12, арк. 141].

З огляду на високу дитячу смертність у 1932–1933 роках, необхідно було передбачити різке скорочення кількості школярів у наступні роки, насамперед початкових класів, особливо першого. Порівняння цих даних з кількістю народжених у відповідних роках дає картину тих дитячих втрат, яких зазнала Україна під час Голодомор-геноциду.

Промовисто про це свідчать матеріали Оратівського району теперішньої Вінницької області про початкову школу 1935/1936 навчального року. Щоб побачити реальні втрати в початкових (п), неповносередніх (нс) і середніх (с) школах цього району, необхідно звертати увагу передусім не на загальну кількість прийнятих, а коли йдеться, скажімо, про першокласників, то треба порівнювати дані про народжених у 1927 році із цифрою 8-річних дітей, бо це саме вони мали вперше сісти за парти. Коли ж йдеться про другокласників (1926 р. н.), третьокласників (1925 р. н.) і чотирикласників (1924 р. н.), то цифра буде дещо неточною, бо зі збережених архівних документів невідомо, скільки їх залишилося на другий рік.

Водночас наведена таблиця показує, попри неповні дані про народження в окремих селах (*) чи їх відсутність (-), досить значні втрати дітей. Так, у вересні 1935 року

в Балабанівці до перших класів початкової й неповносередньої шкіл прийшло тільки 72 учні зі 172, народжених у 1927-му, у Підвисочанській неповносередній – 36 із 105, а в Казимирівській початковій зовсім

не набрали першого класу, хоча вісім років перед тим тут народилося 24 дитини, і залишилися 2, 3 і 4 класи. Зрештою, відсів першокласників у цілому по району в середньому також сягає половини від народжених.

	Нар. 1927	1935 – 1 к	8 р	1926 – 2 к	1925 – 3 к	1924 – 4 к
Балабанівські п / нс	178	76	72	- / 71	- / 70	203 / 65
Бугаївська п	37	27	25	55 / 31	- / 35	- / 25
В. Ростівська нс	-	45	40	75 / 49	- / 47	79 / 43
Гоноратська п	42	39	27	34 / 23	- / 26	- / 32
Животівська нс	91	45	39	90 / 40	76 / 46	- / 40
Зарудянська нс	74	48	44	74 / 51	77 / 42	36 * / 40
Казимирівська п	24	-	-	24 / 24	22 / 19	11 * / 13
Каленівська п	18 *	29	25	22 / 28	- / 18	16 / 10
Клюківська нс	-	72	61	- / 44	- / 45	- / 40
Лопатинська нс	39	37	36	38 / 36	26 / 33	- / 29
Медівська нс	84	52	43	72 / 60	102 / 48	109 / 55
М. Ростівська п	43	26	22	72 / 22	71 / 23	- / 18
Мервинська п	-	30	25	44 / 37	45 / 33	20 * / 32
Нов. Животівська нс	-	34	30	- / 30	- / 33	- / 24
Оратівські п/нс	139	91	89	113 / 72	- / 79	120 / 70
Оратівецька нс	43	20	17	39 / 20	- / 20	42 / 18
Осичанська нс	84	27	26	89 / 26	122 / 36	- / 30
Підвисочанська нс	105	41	36	108 / 38	93 / 68	- / 48
Рожичанська п	59	15	12	55 / 20	61 / 12	- / 19
Сабарівська п	70	54	50	68 / 34	- / 30	- / 32
Сологубівська нс	103	58	54	85 / 36	91 / 44	- / 45
Ст. Животівська нс	127	71	63	86 / -	- / 67	- / 67
Ступчанська п	-	27	27	-	- / 20	-
Фронтівська нс	-	45	42	87 / 48	87 / 43	77 / 44
Хмелівська п	-	28	23	18	- / 20	- / - / 24
Чагівська нс	67	42	40	75 / 60	68 / 50	38 * / 49
Юшковецька нс	117	-	-	96 / 35	119 / 45	104 / 31
Якимівська нс	44 *	87	79	44 / 61	41 / 45	20 * / 43

[1, ф. Р-6129, оп. 13. – спр. 4, 11, 15, 17, 19, 22, 27, 30, 31, 32, 34, 38, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 54, 57, 60, 66, 68, 70, 71, 72; 3, ф. Р-144, оп. 1, спр. 1880, арк. 1–31].

Подібна картина спостерігалася і в школах сусіднього, Плисківського, району, де на 15 вересня 1935 року в усіх школах катастрофічно не вистачало першокласників. Наприклад, за парти Адамівської початкової школи сіло 34 першаки, а в 1927-му в цьому населеному пункті на світ з'явилося 68 дітей, в Андрушівській (нс) ці показники були відповідно 41 і 135, Обозівській (п) – 17 і 57, Паріївській (п) – 18 і 37, Попівській (п) – 14 і

42, а в Долотецькій (п) їх узагалі не набрали [3, ф. Р-144, оп. 1, спр. 1866, арк. 1–65].

Промовистим є також порівняння кількості учнів початкових класів цих шкіл (без плисківських, дані про яких відсутні в архівах) 1935-го з 1933-м – вони свідчать, що старші діти краще пережили Голодомор. Зокрема, це можна спостерігати, порівнюючи кількість учнів у початкових класах на 30 червня 1933 року і на 15 вересня 1935 року.

	Нар. 1927	1 кл	8-р	2 кл	3 кл	4 кл	Разом	30.6.33
Адамівська нс	68	36	34	31	28	32	127	177
Андрушівська нс	135	45	41	62	70	56	233	269
Бартошівська п	-	15	12	-	17	-	32	33
Васильківська п	-	36	30	-	27	23	86	114
Довгалівська нс	80*	38	32	35	37	37	147	159
Долотецька п	50	-	-	23	14	15	52	83
Збаржівська нс	60*	30	30	25	46	26	127	138
Люлинецька п	42*	22	20	21	24	18	85	118
Обозівська п	57	20	17	22	20	23	85	128
Очеретянська нс	-	83	74	69	76	65	293	488
Паріївська п	37	20	18	12	18	20	70	104
Попівська п	42	20	14	29	15	19	83	90
Розкопанська нс	-	40	34	71	37	42	190	266
Скальська нс	-	46	38	66	39	39	190	248
Човновицька нс	-	54	48	42	33	46	175	209
Чорнявська нс	-	90	76	94	70	102	356	396

[1, ф. 6129, оп. 4, спр. 19, 24, 33, 56, 60, 75; 3, ф. Р-144, оп. 1, спр. 1866, арк. 1–65; 7, ф. 166, оп. 11, спр. 166, арк. 6]

Подібна ситуація склалася і в сусідньому, Погребищенському, районі, де вже виявлені дані про народження в 1927 році. Скажімо, показники Ординецької (нс) – 30 і 76, Борщатівської (нс) – 29 і 93, Круподеринецької (нс) – 63 і 78, Павлівської (нс) – 66 і 100, Білашківської (нс) – 37 і 106, Гопчицької (нс) – 78

і 108, Старостинецької (нс) – 36 і 106, Люлинецької (п) – 19 і 42, Кулешівській (п) – 11 і 25, Іваньківській (п) – 19 і 25 [3, ф. Р-144, оп. 1, спр. 1882, арк. 1–48] дають підстави стверджувати, що наповненість перших класів у цьому районі в 1935 році відповідає параметрам, які зафіксовані в сусідніх:

	Нар. 1927	1 к	8 р	2 к	3 к	4 к	Разом
Погребищенська нс	-	111	83	115	77	80	426
Погребищенська I нс	-	69	66	95	71	73	308
Новофастівська с	-	52	48	72	61	69	254
Погребищенська нс	-	23		33	25	34	135
Погребищенська нс	-	30	27	30	18	20	98
Морозівська нс	-	46	44	38	46	32	167
Бурковецька нс	-	24	24	23	28	29	104
Талалаївська нс	-	34	30	34	31	30	129
Степанківська нс	-	25	25	31	26	22	104
Ординецька нс	76	32	30	35	40	33	140
Буглаївська нс	-	50	46	40	33	38	161
Сніжанська нс	-	32	32	50	58	55	195
Бабинецька нс	-	38	36	40	59	32	169
Малинківська нс	-	28	26	33	24	26	111
Борщагівська нс	93	29	29	37	51	26	143
Мончинська нс	-	4	40	44	35	40	163
Круподеринецька нс	78	70	63	88	68	54	280
Черемошнянська нс		83	80	42	43	42	210
Бухнівська нс	-	24	23	59	-	43	126
Павлівська нс	100	66	66	86	63	60	275
Спичинецька нс	-	20	19	27	36	27	110
Білашківська нс	-	42	37	69	42	67	220
Гопчицька нс	108	78	78	77	80	74	309
Станилівська нс	-	40	37	25	26	22	113
Левківська нс	-	-		32	33	26	91
Поповецька нс	-	-		23	32	24	79
Педосівська нс	-	31	28	35	37	31	134
Юнашківська нс	-	27	26	34	-	23	84
Ліщинці нс	-	30	28	27	34	36	127
Кур'янецька нс	-	29	29	-	40	23	92
Старостинецька нс	106	38	36	36	55	48	177
Ширмівська нс	-	34	31	65	56	52	207
Сопинська нс	-	42	40	40	44	37	163
Вовкотрубецька п	-	32	29	31	34	32	129
Озіранська п	-	10	8	10	13	11	44

Жидівська п	-	30	30	39	38	38	145
Станилівська п	-	-		8	-	13	21
Григорівська п	-	-		12	-	19	31
Бистрицька п	35	-		24	17	6	47
Люлинецька п	42	22	19	23	27	21	93
Кулешівська п	25	15	11	11	18	22	66
Іваньківська п	25	21	19	18	24	21	84
Соснівська п	-	30	27	28	30	22	110
Смаржинецька п	-	16	15	23	12	6	57
Новосторожинська п	-	6	6	-	8	-	14
Скибинецька п	-	23	22	29	25	23	100
Сорожинецька п	-	27	25	27	30	25	109

[1, ф. 6129, оп. 4, спр. 14, 30, 33, 39, 42, 69, 72, 93, 95, 99, 102, 111, 134; 3, ф. Р-144, оп. 1, спр. 1882, арк. 1–48].

Такі самі дані за 1935 рік спостерігаємо і в районах Київської області. Зокрема, у тих селах Васильківського району, де збереглися матеріали про народження дітей у 1927 році, наповнення перших класів таке саме, як і на Вінниччині.

	Нар. 1927	1 к	8 р.	2 к	3 к	4 к	Разом
Великобугаївська нс	98*	62	57	69	68	72	271
Гвоздівська нс	96	39	38	34	44	40	157
Глеваська нс	-	99	89	110	117	74	400
Данилівська нс	-	69	65	28	36	32	165
Дзвонківська нс	49*	82	80	103	40	29	254
Забірська п	-	42	39	50	40	31	163
Залізнохутірська п	-	35	34	43	27	32	137
Западинецька нс	187	122	116	63	52	45	282
Застугнянська п	149	84	74	43	35	36	198
Здоровська нс	-	37	33	41	34	39	151
Княжицька нс	-	37	37	-	19	20	76
Кожухівська п	-	70	60	44	46	35	195
Крушинська нс	49	39	37	34	36	41	150
Липовоскитянська п	-	45	42	-	25	14	84
Малосолтанівська нс	-	56	49	74	68	57	255

Малютинська п	-	42	38	38	31	30	141
Малобугаївська п	19*	18	18	-	12	-	30
Перевізька п	32*	24	22	-	15	12	51
Плисецька п	52	42	37	57	35	33	167
Погребсько-Жамб. нс	78	86	78	57	70	43	256
Порадівська п	46	-	-	31	31	33	95
Путрівська п	87	42	34	44	29	35	150
Рославицька нс	120	26	25	32	35	30	123
Руликівська п	40	49	43	35	34	26	144
Шевченківська нс	-	41	39	28	34	37	140
Янковицька нс	-	78	67	46	55	52	231
Яцьківська нс	185	89	86	99	73	64	325

[З, ф. Р-5634, оп. 1, спр. 1586, 1587, 1588, 1589, 1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1597, 1598; ф. Р-144, оп. 1, спр. 1866, арк. 1–65].

З наведених даних цієї таблиці видно, що подібна ситуація з набором до перших класів спостерігалася у Васильківському районі і в 1934 році, коли не набрали їх у Перевізьку, Липовоскитянську, Малобугаївську почат-

кові та Княжицьку неповносередню школи [З, ф. Р-144, оп. 1, спр. 1866, арк. 43, 32].

У Володарському районі того року така картина спостерігалася у Володимирівській і Петрашівській початкових школах:

	Нар. 1927	1	8-р.	2	3	4	Разом
Володарська с	-	130	126	79	69	61	339
Брідська п	-	16	16	22	14	22	74
Біліївська п	74	32	26	15	22	22	91
Володимирівська п	10	-		11	13	-	24
Городище-Косівська п	86	24	16	18	15	14	71
Косівська нс	-	37	35	40	35	34	146
Казимирівська п	-	23	23	-	16	16	55
Михайлівська п	57	14	9	12	11	8	45
Мармулівська п	63	20	19	21	38	21	100
Ожегівська п	-	38	38	-	29	24	91
Петрашівська п	-	-		16	18	22	56
Рачковецька п	36	28	25	26	35	18	107
Тарганська п	59	32	27	36	28	16	112

Тарасівська п	-	20	19	20	12	16	68
Чепіжинецька п	47	26	24	24	14	24	88
Березанська нс	-	80	77	76	83	81	320
Гайворонська нс	-	21	21	15	33	22	91
Гор-Пустоварівська нс	69	40	38	46	45	33	164
Завадівська нс	78	41	38	44	44	44	173
Зрайківська нс	-	35	35	42	38	41	156
Капустинецька нс	-	32	17	24	30	31	117
Логвинська нс	-	28	23	33	38	25	124
Лобачівська нс	-	85	81	61	45	41	232
Матвіївська нс	112	40	35	63	37	40	180
Пархомівська нс	115	40	39	41	42	45	168
Рогізнянська нс	69	42	37	25	36	35	138
Рудосільська нс	120	42	40	38	30	43	153
Рубчинецька нс	129	46	44	30	56	46	178
Тадіївська нс	75	36	28	38	36	32	142

[З, ф. 5634, оп. 1, спр. 278, 279, 280, 281, 282; ф. 144, оп. 1, спр. 1871, арк. 1–31].

Проблема некомплектності перших класів набула особливої гостроти 1938 року: 434 сільські школи України не набрали учнів до них, бо не виявилось дітей 1930 року народження у відповідних населених пунктах. У 30 районах Чернігівської області в 99 почат-

кових школах узагалі не було перших класів у зв'язку із цим. У Київській області найбільше таких навчальних закладів (12) виявилось, на перший погляд, у більш забезпеченому природними дарами для виживання поліському районі – Чорнобильському:

	Нар. 1930	1	8 р.	2	3	4	Разом
Бичківська п	-	20	12	8	9	-	37
Горностайпільська с	107	50	29	58	56	46	210
Горностайпільська п	-	9	9	7	15	23	54
Городиська п	12	-	-	26	-	21	47
Гринівська п	-	34	22	-	31	-	65
Губинська нс	29	23	9	35	29	-	87
Дитятківська нс	-	33	18	33	34	26	126
Домонтівська нс	-	39	16	-	29	6	73
Заліська нс	122	90	74	66	71	65	292
Запільська п	22	16	8	24	10	-	50

Зоринська п	4*	-	-	16	-	20	37
Калинівська п	26	-	-	32	27	11	70
Кам»янська п	-	-		7	-	18	25
Копачівська нс	-	24	11	-	16	-	40
Кошівська нс	-	16	16	26	19	33	94
Кривогірська нс	13	18	10	16	19	19	72
Куповатська п	23	26	12	31	-	25	82
Ладитицька нс	28	26	11	34	47	33	140
Лелівська нс	-	-	-	20	37	38	95
Лапутьківська п	14	20	13	40	8	23	91
Медвинська п	-	-	-	12	-	9	23
Нагірська п	-	9	4	-	14	-	23
Новосільська п	-	17	15	12	13	19	61
Опачицька нс	30	37	22	40	35	38	150
Оташівська п	-	-	-	21	15	16	52
Паришівська нс	51	37	23	42	35	41	157
Розсоська п	-	30	23	25	27	29	111
Ротицька п	-	28	24	28	30	-	86
Р-Вересенська п	-	-	-	38	-	30	68
Старосільська п	23	-	-	23	-	23	46
Страхоліська с	19*	27	11	33	28	38	126
Теремцівська нс	-	30	26	25	28	35	118
Терехівська нс	28	34	20	25	37	26	125
Фрузинівська п	19*	-	-	30	-	25	55
Черевацька нс	-	36	33	28	23	23	110
Чорнобильська с 1	145	82	50	105	108	104	399
Чорнобильська с 2		62	54	90	104	106	362
Чорнобильська рнс		20	10	12	19	26	77
Чорнобильська нс		-		-	5	11	16
Янівська п		-		16	-	13	29

[З, ф. Р-5634, оп. 1, спр. 1353, 1354, 1355; ф. Р-144, оп. 1, спр. 2388, арк. 1–40].

Ще складнішою була ситуація в 1939 році. Наприклад, у Переяславському районі в окремих селах дітей не дораховувалися сотнями, а звітний документ засвідчив, що в попередні роки деякі школи також не могли набрати першого класу. Крім того,

з щонайменше 3487 уродженців 1931 року за шкільні парти вперше сіли тільки 1495 учнів. **Щоправда, за даними обласвіти, ще 96 їхніх однолітків пішли в школу роком раніше. Загалом це становить 45,6 % до зареєстрованих вісім років перед тим.**

	Нар. 1931	1к	8р	2к	3к	4к	Разом
Андрушівська нс	35	18	11	33	35	44	130
Бабачиська п	31	23	10	-	27	-	50
В. Каратувська нс	140	61	55	98	91	57	307
Виповзька нс	54	14	12	40	35	29	118
Віненцівська нс	72	29	25	28	41	33	141
Вовчківська нс	60	36	32	36	41	56	169
Воскресінська п	36	19	11	-	29	-	48
В'юнищанська нс	49	21	19	36	34	30	121
Гайшинська нс	63	40	38	54	59	64	217
Гланишівська нс	51	37	22	36	30	30	133
Городищенська п	35	11	10	23	-	17	51
Григорівська нс	-	32	28	57	71	53	213
Дем'янцівська нс	85	35	30	56	60	66	217
Денисівська нс	82	45	42	45	50	56	196
Дівичківська нс	48	52	45	72	51	72	247
Єрківська с	100	76	59	111	94	79	361
Зарубенецька нс	-	35	21	22	52	27	136
Засупоївська нс	48	38	28	35	32	32	137
Караньська нс	64	14	10	28	40	9	91
Ковалинська нс	64	40	30	43	63	47	193
Козинцівська нс	40	29	14	-	29	35	93
Козлівська нс	126	38	31	42	43	36	159
Комарівська нс	51	24	22	36	36	35	131
Кулябівська нс	62	30	26	35	37	30	132
Лецьківська нс	52	27	24	30	33	33	123
Мазиньківська нс	33	35	33	39	46	39	159
М. Каратувська	-	30	20	32	-	-	62
Панфілівська нс	70	57	40	51	62	76	246
Переяславська-1с	210	49	41	77	77	94	297
Переяславська-2 с		95	32	110	129	131	470
Переяславська-3 нс		29	29	35	56	29	133
Підварківська нс	117	77	59	66	77	100	320
Підсінська нс	36	22	20	22	37	49	130
Пологи-Чобітківська п	230	9	7	18	21	16	64
Положаївська нс	37	2	2	27	27	22	78

Пологи-Вергунівська нс	123	35	30	59	69	76	239
Пологи-Яненківська п	188	22	22	14	20	17	73
Пологи-Яненківська нс		54	27	67	40	54	215
Помоклівська с	179	68	59	99	114	97	378
Пристанційна нс	-	37	35	36	42	40	155
Пристромська с	90	62	53	81	61	70	274
Сомкова-Долинська нс	29	19	17	32	28	42	121
Сосновецька с	97	51	47	83	64	53	251
Стовпязька с	46	31	28	58	31	45	165
Строківська нс	75	29	27	38	53	33	153
Студениківська с	89	59	51	73	73	85	290
Ташанська нс	60	30	23	38	55	33	156
Трактомирівська нс	-	26	20	30	20	28	104
Харківецька нс	26	28	24	36	29	31	124
Хоцьківська с	109	61	54	81	81	75	298
Циблівська нс	87	21	16	33	41	37	132
Шевченківська п	-	24	24	21	21	26	92

[З, ф. Р-5634, оп. 1, спр. 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871; ф. 144. оп. 1, спр. 2463, арк. 1–52].

Подібна ситуація була того року і в Ставищенському районі:

	Нар. 1931	1, у т. ч. 8	2	3	4	Разом	
Кривецька	-	24	24	31	30	35	120
Розумницька нс	46	48	27	34	27	34	143
Стрижівська нс	54	16	13	28	-	37	81
Одайпільська п	-	25	25	-	22	-	47
Сухоярська п	58	16	9	-	18	-	34
Чер. Хутірська п	-	21	15	20	16	14	71
Антонівська нс	72	33	28	43	39	27	142
Гейсиська нс	-	39	35	44	44	40	167
Юрківська нс	85	13	8	22	27	39	101
Полк. Хутір нс	-	26	11	26	29	25	106
Розкішненська с	137	35	31	41	32	39	147
Тихо-Хутірська с	-	38	32	40	70	52	200
Ясенівська нс	59*	30	27	36	34	28	128

Василиська нс	52	25	14	25	30	38	118
Брилівська нс	93	56	55	76	67	48	247
Бесідська нс	253	49	41	67	64	67	247
Багатирська п	55	21	21	33	32	28	114
Ставищенська с	180	39	35	37	40	39	155
Ставищанська нс		40	35	35	40	42	157
Ставище-хутір. п		21	8	26	26	-	79
Ставищенська п		25	23	29	34	34	122
Любчанська нс	54	22	22	28	29	34	113
Станіславчицька с	108	58	53	62	62	42	224
Олександрівська нс	-	19	15	37	37	37	130
Торч-Степівська п	-	8	6	19	17	-	44
Красилівська нс	-	35	34	38	54	57	184
Журавлиська нс	98	56	34	61	58	41	216
Попружанська нс	-	38	35	45	42	40	165
Розкішненська с	137	31	23	33	38	42	144
Янишівська с	-	65	55	48	72	59	244
Торчиця нс	-	41	35	32	32	30	135
Гостромогильська с	81	40	36	41	53	75	209
Сніжецька нс	-	18	15	33	34	42	127
Винарівська нс	67	33	26	36	23	24	116

[З, ф. 5634, оп. 1, спр. 960, 961, 962; ф. Р-144, оп. 1, спр. 2464, арк. 1–34].

Багато роздумів дає також документ про віковий склад учнів початкових класів Київської області на 1 вересня 1939 року. Так, ми бачимо, що з 54 465 першокласників лише 41 403 були уродженцями 1931 року [З, ф. Р-144, оп. 1, спр. 2471, арк. 1–1 зв.]. **Скільки їх народилося в області в 1931 році, можна спрогнозувати, якщо врахувати**

відповідне співвідношення, скажімо, і в Таращанському районі, де з 2644 народжених до школи в 1938 і 1939 роках прийшло тільки 1073 дитини (40,5 %). У розрізі районів картина з наповненням перших та інших класів початкової школи Київської області в 1939 році виглядає так:

	1 к	7 р	8 р	9 р	10 і 6	2 к	3 к	4 к
Бабанський	553	10	466	61	16	814	845	927
Баришівський	745	51	625	57	12	812	837	819
Березанський	693	48	501	108	36	906	948	936

Білоцерківський	792	16	641	112	23	864	1033	903
Село	981	25	745	182	29	1158	1122	1055
Разом	1773	41	1386	294	52	2022	1122	1055
Бишівський	578	71	398	84	25	651	743	849
Богуславський	1259	94	943	183	39	1493	1484	1589
Бориспільський	1477	41	1209	174	53	1710	1826	1715
Бородянський	766	22	573	113	58	964	1159	1171
Броварський	1883	63	1455	309	56	1953	2221	2189
Буцький	1027	26	839	118	44	1105	1174	1171
Васильківський	1715	55	1288	315	56	1112	2013	2106
В. Половецький	727	60	550	98	19	825	817	762
Вільшанський	668	17	544	87	20	776	960	959
В. Дубечанський	686	30	545	86	25	773	779	845
Володарський	605	83	424	72	26	828	911	906
Гребінківський	740	51	566	92	31	890	813	911
Димерський	818	22	675	95	26	907	987	991
Жашківський	1161	53	875	180	53	1307	1230	1208
Звенигородський	1133	53	885	162	33	1298	1442	1634
Іванківський	1022	126	642	196	58	1152	1148	1123
імені Кагановича	804	129	517	116	42	1030	1045	899
Кагарлицький	1285	37	965	211	62	1284	1436	1240
Канівський	1266	82	907	197	80	1494	1528	1513
Катеринопіль	798	16	658	101	23	998	1021	881
Київський	1442	83	1107	212	40	1710	1896	2146
Корсунський	1394	55	1148	147	44	1690	1805	2090
Ладиженський	728	27	529	129	43	908	1025	987
Лисянський	1046	27	829	154	36	1259	1360	1270
Макарівський	1273	79	961	189	44	1508	1579	1684
Маньківський	914	23	710	134	47	1036	1191	1219
Миронівський	768	117	517	103	31	994	1103	1162
М-Калигірський	433	30	303	70	30	472	532	575
Н-Шепелицький	783	79	546	109	49	819	723	786
Обухівський	1093	49	777	224	43	827	1436	1610
Переяславський	1887	50	1495	284	58	2357	2490	2399
Петровського	1190	62	891	194	43	1333	1393	1531
Ржищівський	910	65	700	120	26	1205	1282	1360

Розважівський	872	80	605	150	37	890	886	770
Рокитянський	858	34	709	91	24	1001	1126	1176
Ротмистрівська	534	9	445	69	11	679	700	759
Сквирський	1251	58	904	224	59	1471	1508	1513
Смілянський	906	70	698	109	29	1212	1208	1387
Ставищенський	1104	77	914	91	22	1206	1272	1189
Тальнівський	1085	32	833	170	50	1290	1392	1345
Таращанський	1371	80	1003	231	57	1572	1603	1640
Тетіївський	843	73	608	117	45	1073	1108	1025
Узинський	714	119	476	87	32	880	950	868
Уманський	556	37	473	42	4	780	845	906
Село	475	20	351	75	29	660	745	740
Разом	1031	57	824	117	33	1440	1590	1646
Фастівський	1240	83	947	168	42	1470	1575	1604
Христинівський	930	46	692	129	63	1140	1149	1110
Черкаський	678	27	571	63	13	820	1010	1084
Село	1112	41	846	169	56	1376	1516	1531
Разом	1790	68	1417	232	73	2196	2526	2615
Чорнобильський	918	74	640	155	49	874	1095	958
Шполянський	982	31	738	162	51	1339	1553	1517

[З, ф. Р-144, оп. 1, спр. 2471, арк. 2–54 зв.].

Не менш наглядною є картина й щодо наповнення початкових класів наступного року. Наприклад, у Баришівському районі

Київської області на 1 вересня 1940 року ситуація складалася так:

	Народ. у 1932 р.	Пішло до початкових класів у 1940 році			
		1 к (8 р.)	1931 / 2к	1930 / 3 к	1929 / 4 к
Баришівська	46	23	46 / 35	75 / 34	85* / 35
Бзівська	40*	13	52 / 24	76 / 29	60 / 36
Борщівська	16	4	24 / 3	33 / 14	28 / 15
Війтовецька	108	10	151 / 56	148 / 59	60* / 78
Власівська	27*	8	32 / 19	39 / 33	46 / 44
Волошинівська	24*	13	41 / 20	39 / 38	46 / 20
Гостролуцька	76	51	107 / 77	121 / 73	114 / 64

Дернівська	38	13	28 / 23	34 / 26	42 / 34
Коржівська	20 *	5	12 / 12	23 / 20	27 / 20
Корніївська	40	7	53 / 29	64 / 52	66 / 35
Липняківська	39	19	- / 23	38 / 32	40 / 27
Лукашівська	26 *	27	64 / 38	84 / 40	68 / 38
Лук'янівська	41	10	50 / 17	55 / 32	61 / 31
Мало-Старицька	17	7	23 / 20	27 / 19	26 / 11
Морозівська	44	17	49 / 34	75 / 44	77 / 35
Масківецька	47	6	47 / 26	69 / 28	64 / 12
Паришківська	51	16	63 / 35	61 / 29	73 / 49
Пасічненська	20	12	16 / 15	- / 18	- / 33
Рудницька	35	16	39 / 15	43 / 17	63 / 35
Селичівська	58	17	63 / 35	68 / 36	65 / 39
Селищанська	2 *	15	61 / 40	58 / 35	54 / 29
Сизенківська	21	12	18 / 17	32 / 29	23 / 14
Скопцівська	96 *	29	118 */72	205 / 93	187 / 80

[З, ф. 5634, оп. 1, спр. 125, 126, 127; ф. Р-144, оп. 1, спр. 2538, арк. 1-26].

Навіть у такому поліському районі Київщини, як Іванківський, де, здавалося, багатство лісів і річок мало б зарадити масовому Голодомору, школи в 1940 році прийняли також набагато менше першокласників:

	Нар. 1932	1 к	8 р.	2 к	3 к	4 к	Разом
Білоберезька п	19 *	-		15	21	17	53
Блідчанська нс	23 * гр.	24	15	58	45	53	180
Болотнянська п	14	-		16	10	12	32
Воропаївська п	13	-	-	15	30	-	45
Ворошилівська п	-	20	14	19	25	16	77
Доманівська нс	-	11	1	17	23	19	70
Запрудська нс	40	44	38	29	44	38	155
Зимовицька п	8	11	8	8	-	9	28
Іванківська с	60	46	35	60	55	73	234
Карпилівська п	17	-		16	16	6	38
Ковалівська п	14	-		17	25	-	42

Коленцівська нс	50	30	13	50	28	26	134
Красилівська рнс	62	19	11	25	33	29	106
Леонівська нс	17*	22	8	16	25	12	75
Любидванська п	6	-		12	-	20	32
Макарівська нс	35	31	17	34	57	55	177
Новомакалевицька п	25	10	4	21	14	17	62
Новосокільська нс	37	10	2	10	20	18	58
Обуховицька с	67	40	15	79	74	62	255
Ораненська нс	22	21	9	25	27	38	111
Орджонікідзевська п	9	9	1	9	16	14	48
Оцительська нс	33	10	3	30	35	35	110
Пироговицька нс	27	5	3	18	24	28	28
Потоцька п	17	9	3	12	15	15	51
Приборська нс	43	27	20	37	57	55	176
Руднетальська нс	26	9	4	17	34	17	77
Русаківська нс	38	16	5	29	37	39	121
Русаківська п (дитбуд)	-	34	21	31	35	33	123
Станишівська нс	16*	24	10	60	39	58	181
Старосоколівська п	17	9	5	14	15	20	58
Сукачівська нс	54	36	30	34	35	40	145
Федорівська п	-	-		12	13	15	40
Феневицька с	78	40	20	43	70	60	213
Хочівська п	-	-		11	17	-	28
Шпилівська нс	48	26	15	33	49	20	128

[З, ф. Р-5634, оп. 1, спр. 421, 422; ф. Р-144, оп. 1, спр. 2541, арк. 1–41].

Як вижили народжені в 1932 році в колишньому Іркліївському районі Полтавської області, який входить тепер до складу Черно-

баївського району на Черкащині, можна бачити з наступної таблиці, хоча в документах відсутні дані про вік першокласників:

	Народ. 1932	Пішло до початкової школи			
		1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.
Іркліївська с	29	14	18	35	37
Лихолітська нс	35	21	42	56	43
Павленківська п	8	-		-	22

Ляцівська нс	70	40	56	81	68
Михайлівська п	4	-	37	-	28
Загородищенська п	11	-	40	-	35
Червоногорська п	22	7	-	17	-
Каврайська п	12	5	-	19	-
Демківська п	24	15	20	26	29
Бузьківська п	30	6	24	35	-
Наміснлянська п	-	5	7	13	-
Кітлівська п	6 *	8	23	31	-
Васютинська п	89	25	35	31	37
Васютинська с	-	28	44	44	40
Старосільська п	18	-	22	33	-
Чехівська п	15	-	26	-	31
Червонохижинська п	23	-	23	31	-
Мутиська п	23	17	-	25	-
Мойсінська нс	31	18	27	38	41
Пищиківська нс	14	7	5	22	21
Москаленська нс	69	48	43	55	40
Ревбінська нс	36	16	37	41	45
Староковрайська нс	37	17	25	27	33
Першомайська нс	24	10	21	22	27
Скородиська нс	49	31	57	41	46
Червоносільська нс	32	9	10	32	32
Воронинська нс	27	13	29	32	26
Крутьківська нс	42	25	56	48	50
Самовицька нс	38	28	22	59	32
Митьківська нс	48	25	38	37	35
Мельниківська с	59	35	42	59	71

[5, ф. 5899, оп. 23, спр. 59, 60, 63, 67; 4, ф. 3938, оп. 1, спр. 195, арк. 69–72].

Отже, картина з наповненням перших класів сільських загальноосвітніх шкіл України після 1933 року складається майже скрізь однаковою – 30–40 % дітей, народжених у 1924–1932 роках в УСРР,

не сіли за парти. Якщо врахувати, що за 1924–1932 роки на світ появилось близько 10 млн осіб (скажімо, тільки 1927 р. – 1 184,4 тис.; 1928 р. – 1139,3; 1929 р. – 1080,0; 1930 р. – 1023,0; 1931 р. – 975,3;

1932 р. – 782,0 [8, ф. 1, оп. 20, спр. 7163, арк. 16] – цей приріст відбувався головним чином за рахунок села), то цілком вірогідною є втрата у 1932–1933 роках щонайменше 3 млн першокласників і майбутніх школярів початкових класів. А якщо додати до цих жертв Голодомору й тих, хто в 1933 році належав до середнього й старшо-

го шкільного віку, то матимемо ще мінімум півмільйона жертв.

Виходячи з того, що втрати тільки дітей дошкільного і шкільного віку становили щонайменше 3,5 млн осіб, вважаємо цілком реальним, що мінімум 7 млн населення УСРР стали жертвами Голодомору-геноциду 1932–1933 років.

Примітка

¹ Слід зауважити, що на це звернули увагу ще в 1989 році А. Перковський і С. Пирожков, які зазначали, що діти, які народилися в 1930 році, не дожили до 1939-го в кількості 376 тис. осіб, у 1929-му – відповідно

513 тис. (Перковський А., Пирожков С. Демографічні втрати УСРР у 30-ті роки. *Український історичний журнал*. 1989. № 8. С. 28).

Список використаних джерел

1. Державний архів Вінницької області.
2. Державний архів Дніпропетровської області.
3. Державний архів Київської області.
4. Державний архів Полтавської області.
5. Державний архів Черкаської області.
6. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Черкаська область. Черкаси: Чабаненко Ю., 2008.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України.

References

1. State Archives of Vinnytsia Oblast.
2. State Archives of Dnipropetrovsk Oblast.
3. State Archives of Kyiv Oblast.
4. State Archives of Poltava Oblast.
5. State Archives of Cherkasy Oblast.
6. National Book of Memory of Victims of Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. Cherkasy Oblast. – Cherkasy: Chabanenko Yu., 2008.
7. The Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine (Central Executive Committee of Ukraine).
8. The Central State Archives of the Social Associations of Ukraine.